

Mâtürîdî Kelâm Sisteminin Dini Tefekkür Dünyamıza Etkisi

The Effect Of The Mâturidi's Kalam System On The Religious Contemplation World

Lütfiye Gülay Bilgin*

Abstract: Imam Mâtürîdî was born in the city of Samarkand in the region of Ma warâ' al-nahr which is the center of many religious and cultural civilizations. The period that he had lived was a time of great changes and developments for the Islamic world. It is a period in which there were many debates about faith, philosophy and politics. In this period, the objections came not only from within the Islamic religion but from the outside, and it was necessary to deal with this. In such a period, the importance of the Maturidi was once again revealed. Because his contribution to our world of religious contemplation not only remained valid for that period. The system that he created continues to live until today. In addition, he refuted the denialist movements and prepared answers for them. Maturidi's system of kalam is rational Imam Maturidi has created a new kalam dicipline by carrying the knowledge that existed before him to a much more advanced level. The intellectual, transplantation and semantic evaluations, which can be counted especially from the methods he uses, are very important in the existence of kalam as a science. He gave great importance specially to reason and deduction in the theoretical problems of kalam. In addition, in his works in which he expresses his theoretical views on kalam, he makes rational grounds in the fields of knowledge, theology, prophecy, hereafter, and destiny. In this respect, it has the most effective role in the formation of the word of Ahl al-Sunnah. In this article, while the methods and systematics of Maturidi will be emphasized, its contribution to our world of religious thought will be also put forward. In thia study, it will be tried to reveal the influence of Maturidi kalam systematics on the theory of reason and revelation.

Structured Abstract: Imam Abu Mansur Muhammad b. Muhammad al-Maturidi (d. 333/944) has an important position in our world of religious contemplation. He is the founding imam of the Maturidism which among the main elements of the Ahl-i Sunnah sect. In addition to this, he was a great scholar whose ideas were accepted throughout history and referred to by other sect imams. The innovations he brought have influenced the formation of a new systematic in the dicipline of theology and it is possible to see the effects of Hanafi sect in Maturidi's school of thought. In other words, Maturidism is a theological school in which based on the basic principles that Abu Hanifen put forth in the method and descendent. As a result of this, the system of Maturidi thought was more accepted in the geography dominated by the Hanefi school. The fact that Maturidî was the most accepted scholar of the Islamic world is not only because he enriched the interpretation of the ideas put

*Dr, Diyanet İşleri Başkanlığı,
Dr, Presidency of Religious Affairs
ORCID 0000-0003-0513-7623
bayraktar.gly@gmail.com

Cite as/ Atıf: Bilgin, L. G. (2020). Mâtürîdî kelâm sisteminin dini tefekkür dünyamıza etkisi. *Turkish Studies - Religion*, 15(2), 147-156. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.39387>

Received/Geliş: 20 October/Ekim 2019

Accepted/Kabul: 20 June/Haziran 2020

Copyright © INTAC LTD, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 June/Haziran 2020

CC BY-NC 4.0

forward by Abu Hanifa. Perhaps because he has made his school so systematic in terms of content, method and style that he used.

Imam Mâtürîdî was raised in Samarkand science basin in Mâverânünnehir region. Semerkant, one of the most productive regions of the period, was influential in the cultivation of Imam Maturidi. The region had a very rich environment where different beliefs and ideas existed in socio-cultural sense. Besides, Samarkand was a place where many different sciences were taught together, and it was a center of knowledge where the views of Abu Hanifa (d.150 / 767) were widespread. Imam Maturidi grew up under the influence of the ideas of Abu Hanifen, known as the school of rey in such a scientific environment. However, in Semerkand there also existed in non-Islamic currents. This situation caused him to grow up by seeing religious, cultural and social diversity. The existence of different identities and the intellectual debates made with them are reflected in the works of Mâtürîdî. It is also seen that Imam Mâtürîdî wrote rejections to Mu'tezile's views and fought against some Shiah groups.

In Imam Mâtürîdî's kalam system, the mind is an important element. However, the rationality of Mâtürîdî is not in the form of disabling revelation. In his book Kitâbü't- Tevhid, he criticized the views of the Mutezili and accused them of moving away from the basic principles of contemplation while they are paying regard to mind. He used the mental proofs together with the revelation as a way of approaching the issues. In this respect, he has established an important identity to the kalam of Ahl-i sunnah. In his thought, reason and revelation are united and both are functional. He sees no contradiction and discordance between the materialist reason and revelation. The mind that he talks leads to revelation. Another important point is that Matâürîdî considers using mind as a necessity of the experiences in life, not an intellectual necessity. Therefore, the abandonment of reason is seen as a disaster in the Maturidic thought system, according to Maturidi, it is not only the existence of reason that makes human beings human. The question is whether or not people use it. In this respect, the devaluation of reason is an important factor for the discontinuities in the Islamic world of contemplation. Therefore, Maturidi's perspective on the mind gains an importance while considering current issues of the World.

Another important innovation brought by Mâtürîdî in theology is the field of theory of knowledge. Islamic scholars before Mâtürîdî have made some approaches about what information is and the means of obtaining it. However, the most important difference of Mâtürîdî is that in his Kitâbü't-Tevhîd he dealt with the problem of knowledge at the beginning and made the issue of the ways and sources of knowledge a subject of theology. This tradition created by him continued after him and it became a procedure to deal with the sources of information at the beginning of theological works. Mâtürîdî's theology responded to approaches that opposed the existence of knowledge. It reveals that knowledge is an undeniable reality. He says that knowledge cannot be reached through inspiration. His work Kitâbü't-Tevhid also focuses on the resources of information in detail. So, Maturidi, brought systematic to the science of theology. Both the innovations and methods brought by Maturidî have carried him to the present day. He also played an important role in defending and grounding the Islamic creed. On the other hand, the adoption of the Mâtürîdîye sect by the majority of Muslims reveals its influence in the Islamic world.

Although the dissemination of Mâtürîdî's thoughts was interrupted for a while, we see that the source status of his works continues. In particular, there is a need for better study of Imam Maturidi today. The interruptions we have experienced in our world of religious contemplation have caused problems to look at today's issues. The development of our world of thought passes through to have better understanding on Maturidi, who was a pioneer not only for the period in which he lived, but also for later periods. His ideas should be evaluated in integrity, not for a disintegrating style. We still need the rational system of the Ahl al-Sunnah Theology, free from extremes. In order to attain the necessary position in the Ahl-i Sunnah, Maturid's understanding of theology should be further studied and discussed in an intellectual plan.

Keywords: Maturidi, Kalam System, Religious Contemplation, Theory of reason, revelation

Öz: İmam Mâtürîdî pek çok dini, kültürel medeniyetlerin merkezi olan Mâverâünnehir bölgesinde bulunan Semerkant şehrinde dünyaya gelmiş ve yine o bölgede yaşamıştır. O'nun yaşadığı dönem İslam dünyası için oldukça hareketli değişim ve gelişmelerin olduğu bir zamana rastlar. Bu dönem aynı zamanda itikadî, felsefi ve siyasi olarak yoğun tartışmaların yaşandığı ve çok çeşitli din mensupları ile de karşılaşılan bir dönemdir. Bu durum sadece İslam içi tartışmalara değil dışardan da gelen itirazlara cevap verme gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. İşte tam da böyle bir dönemde Mâtürîdî'nin varlığı daha da büyük önem kazanmıştır. Zira onun dini tefekkür dünyamıza olan katkısı sadece o dönem için geçerli olarak kalmamıştır. Oluşturduğu sistematik bu gün de canlılığını devam ettirmektedir. İmam Mâtürîdî kendinden önce var olan ilmi birikimi çok daha ileri bir noktaya taşıyarak yeni bir ilmi kelâm oluşturmuştur. Özellikle kullandığı yöntemlerden sayılabilecek olan aklî, naklî ve semantik değerlendirmeler kelâm ilminin bir bilim olarak var olmasında oldukça önemlidir. Mâtürîdî kelâmî problemlerde özellikle akla ve istidlale büyük önem vermiştir. Ayrıca kelâmî görüşlerini ortaya koyduğu eserlerinde bilgi nazariyesi, ilahiyat, peygamberlik, ahiret, kaza ve kader, insanın yapıp ettikleri, iman ve büyük günah mevzularında aklî ve aynı zamanda naklî temellendirmeler yapar. Bu yönüyle Ehl-i Sünnet kelâmının oluşumunda en etkin role sahiptir. Bu çalışmada Mâtürîdî kelâm sistematığının bilhassa akıl, vahiy ve bilgi kuramı çerçevesindeki etkisi ve dini düşünce dünyamıza olan katkısı da ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mâtürîdî, Kelâm Sistematığı, Dini Tefekkür, akıl, vahiy

Giriş

Ehl-i Sünnet kelâmının önemli şahsiyetlerinin başında gelen Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî (ö.333/944) Müslüman tefekkür geleneğinde çok mühim bir konuma sahiptir. Mâverâünnehir bölgesinde yetişmiş olan Mâtürîdî, sadece yaşadığı dönemde değil, kendinden sonraki dönemlerde de etkisi olmuş olan önemli âlimlerdendir. Ehl-i Sünnet'in itikadi iki mezhebinden biri olan Mâtürîdîlik, Semerkant havzasında ortaya çıkmış ve oradan yayılma imkânı bulmuştur. Hicri 4. Asırda Mâverâünnehir'in bereketli topraklarında yetişen Mâtürîdî düşünce sisteminin oluşumunda yetiştiği ortamın ilmi ve kültürel etkisi reddedilemez. Farklı dinî ve sosyal yapıların bulunduğu ortamda yetişmesi ve onlarla fikrî tartışmalara girmiş olması etkisini eserlerinde de göstermiştir. (Korkmaz, 2017) Mu'tezile'nin düşüncelerini reddeden eserler yazması ve bazı Şii gruplara yönelik karşı çıkışları yaşadığı dönemin Mâtürîdî üzerindeki etkisini gösterir. Mâtürîdî'nin aynı zamanda İslam dışı diğer inançların fikirlerini eleştirdiği ve tenkit ettiği de görülür. (Onal, 2013)

Ebû Hanîfe'nin (ö.150/767) görüşlerinin hakim olduğu Mâverâünnehir bölgesi çoğunluk olarak Hanefî mezhebinin etkisi altında kalmıştır. Bu nedenle bu bölgede yetişen Mâtürîdî'nin kelâm sisteminin de Hanefî ekolünün etkisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte İmam Mâtürîdî'nin Ehl-i Sünnet akîdesinin yaygınlaşmasında önemli bir rolü vardır.

Bütün bu etki alanına rağmen düşünce tarihimizde Mâtürîdî'nin zaman zaman ihmale uğradığını da görmekteyiz. Oysa O'nun yaşadığı toplumda pek çok değişim ve dönüşümün olduğu: dinî, itikadî ve aynı zamanda felsefi, siyasi gelişmelerin olduğu bir gerçektir. Tarihsel olarak böyle zaman dilimleri ayrıca önemlidir. Zira tefekkür süreçlerinin doğması için de böyle zamanlar oldukça verimli dönemlerdir. Geleceğin inşasında geçmiş ilmi ve kültürel birikimin önemi tartışılmaz bir gerçektir. İlmi birikimlerden faydalanmak sonraki ilmi ilerlemenin de temelini oluşturur. İmam Mâtürîdî'yi sistematığında onu öne çıkaran husus, sonradan Müslüman olan coğrafyalar da onun geliştirdiği yorum yöntemidir. Mâtürîdî İslam dininin evrensel değerlerini, yaşadığı kültürün kodlarıyla birleştirerek, hayatın doğal akışında yeni Müslüman olmuş bölgelerinde ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamıştır. Bu tarihi vaka İslam'ın değişmez değerlerinin yeni feth edilmiş topraklarda yeni bir ruhu oluşturduğu ve sonraki zamanlara etki eden bir tesir oluşturduğu muhakkaktır.

1. Mâtürîdî'nin Yaşadığı Dönemin İlmî Ortamı

Mâtürîdî, Mâverâünnehir'in ortasında bulunan Sogd bölesinin kadim şehri ve aynı zamanda yönetim merkezi de olan Semerkant'ta yetişmiş bir âlimdir. Mâverâünnehir bulunduğu coğrafi konum ve aynı zamanda sosyo-kültürel yapısı itibariyle dikkate haiz bir bölgedir. Bölge bereketli toprakları, halkının cömertliği ile pek çok seyahatname yazarının iltifatına mazhar olmuş yerlerdendir. Bölge verimli coğrafi yapısının getirdiği özellikleri sebebiyle ticaret yollarının da merkezi konumuna sahip idi. Bu durum farklı dini ve kültürel çeşitliliğe de sebep olmuştur. (Aydınlı, 2009) Bölge ticaret hareketliliği ve coğrafi imkanları sebepleri ile Bizans, Çin ve Sâsâni medeniyetleri ile de etkileşim halinde olmuştur. Bu itibarla sadece farklı mezheplere mensup olanlar değil, aynı zamanda Hristiyanlık, Yahudilik, Mecûsilik gibi farklı din mensuplarının müntesipleri de mevcut idi. (Usta, 2009)

Yaşanan coğrafyanın insan üzerindeki tesirini anlatan W, Barthold (ö. 1930) Mâverâünnehirle ilgili şunları söyler: "Müslüman coğrafyacılar tarafından Mâverâünnehir'in mamurluğu, toprağının verimliliği, ekin, meyve vb. mahsulleriyle ehlî hayvanlarının bolluğu, nüfusunun çokluğu, cömertliği, misafirperverliği, yol ve geçitlerin mükemmelliği, ribat vb. hayır müesseselerinin çokluğu, halkın cesareti, ilim ve marifete karşı meyil ve istidadı pek açık bir şekilde ortadadır." (Özgüdenli, 1989)

Mâtürîdî, M. IX. Yüzyılın sonları ile X. Yüzyılın başlarında yaşamıştır. Yaşadığı bölge Mâverâünnehir'dir. Bölge sadece ilmi yönden değil aynı zamanda ticari hareketlilik noktasından da oldukça etkin idi. İnsanın yetiştiği ortamın, hatta coğrafyanın etkilerinden bahseden Barthold "Her Millet tarihini mensup olduğu kültür çerçevesi veya çevreleri içinde tetkik etmek zarureti" tavsiyesi bu noktada daha da önem kazanmaktadır. (Vladimiroviç, 1963)

Mâtürîdî'nin bulunduğu tarihi dilim içerisinde İslam dünyası siyasi ve düşünce akımlarının etkisi altındaydı. Bilhassa ortaya çıkan fikrî akımların Hz Peygamber'in vefatından sonra meydana gelen hadiselerle irtibatlandırıldığı en fazla karşılaşılan bir durumdur. Zira ortaya çıkan meseleler Müslümanlar arasında muhtelif yorumların aynı zamanda sebebi de olmuştur. Birinin mümin dediğine bir diğersinin kâfir demesi gibi ağır neticeleri olan olaylar vuku bulmuştur. Bu tartışmalar yaşanırken Kur'an ve Sünnet bağlamında deliller sunularak herkes kendi konumunu belirlemeye çalışmıştır. Bu meyanda fetihlerle birlikte İslam coğrafyası genişlerken yeni dini ve kültürel ortamlarla karşılaşma durumu ortaya çıkmıştır.

İlmî çalışmalarda ise fikri değişim ve yeni dinî akımların tesirini görmekteyiz. Bu yaşanan gelişmeler bölgede eğitim alanında merkezlerin kurulmasına ve medreselerin yaygın bir etki alanının oluşmasına sebep olmuştur. Bölge âlimlerin bir araya geldiği konuma çıkarken aynı zamanda Mâtürîdî'nin de çağdaşlarıyla tanışma fırsatını doğurmuştur.

Mâtürîdî'nin yaşadığı dönemde Mâverâünnehir diye adlandırılan Semerkant ve civarı ilmi olarak oldukça önemli bir bölge olup düşünce dünyamıza tesirleri daha sonrada devam edecek bir canlılık merkezi olmuştur. "Mâverâünnehir bölgesinin kültürel ortamının tesiriyle yetişen ve İslam-Türk kültür medeniyetinin en etkin âlimleri olmuş olan Fârâbî (ö. 950) Mâtürîdî (ö. 944), İmam Buhârî, (ö. 870), Tirmizî (ö. 892) ve Ibn Sînâ (ö. 1037) gibi daha nice bilgin ve filozoflar hem Türk İslam ve dünya ilim tarihinde fikir ve düşünce akımlarına öncülük etmişler, yetiştikleri coğrafyalara ilmi canlılık getirmişler ve yön vermişlerdir. Başta İslami ilimler olmak üzere tıp, matematik, astronomi, felsefe, fizik, kimya, tabiat, tarih ve coğrafya gibi müspet ilimlerde de, Mâverâünnehir kültür çevresi, pek çok âlimin tefekkür dünyasına katkısına sebep olmuştur." (Göde, 1991)

O dönemde ortaya çıkan âlimlerden olan Ebü'l Hasen el-Eş'ari (ö. 324/935-936) Arap Yarımadasında, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö.333/944) Mâverâünnehir de yıkıcı akımlara yönelik mücadele içine girmişlerdir.

1.1. Mâtürîdî'nin Kelâm Sistemâtîği

Mâtürîdî, kelâm ilmi başta olmak üzere hadîs, fıkıh, mezhepler tarihi, tefsir gibi diğer ilimlere de kaynaklık yapabilecek çok kıymetli eserler ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda *Kitâbü't-Tevhîd* isimli eseri kelâm ilmindeki çok önemli bir çalışması olup aslında sadece bu alanda değil, felsefe ve cedel alanındaki de etkisini gösteren çalışmalarından olmuştur. *Te'vilâtü'l-Kur'an* çalışması da akâid ilminin yanında fıkıh, hadîs ve tefsir alanında da başvuru eserlerinden olmuştur.

Mâtürîdî'nin kelâm alanındaki görüşlerini yansıtan eserlerin de ortaya koyduğu fikirleriyle alanında bir otorite olmakla kalmayıp, kendinden sonrası için de etkileri devam etmiştir. Mâtürîdî kelâm ilminin gelişmesi ve sistematikleşmesinde ki rolüyle de son derece önemlidir. Onun etkisini daha iyi anlayabilmek için onun yaşadığı asra gelinceye kadar ki süreci iyi bilmemiz gerekmektedir şüphesiz.

Kur'an-ı Kerim'in nüzulünden sonraki zaman dilimlerinde İslam dünyasında başta siyasi olmak üzere sosyal, fikri ve kültürel olarak ciddi gelişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir ortam ortaya çıkmıştır. Bu durum İslâm düşünce tarihinde dini anlama çabalarında ve yorumlama hususunda farklı görüşler ortaya koyan siyasî, itikadî mezhep ve akımların doğmasına sebep olmuştur. Bilhassa Hz Peygamberin vefatından sonra meydana gelen savaş ve nifak hadiselerine Emevilerin uyguladığı baskıcı ve sert siyaset eklenince başta imamet konusu gündeme gelmiştir. İtikadî alanda ise iman ve küfür mevzusu ve bunun yanında iman amel münasebeti tartışmaya açılmıştır. Üzerinde tartışılan konulardan biri de büyük günah mevzusu olmuştur. Kader, cebir ve irade konusu ise çokça tartışılan konuların başında gelmiştir. (Dalkılıç&Aydın, 2005) Ortaya çıkan bu meseleler karşısında üretilen çözümler, Hâriciye, Şiâ ve Mürce gibi aynı zamanda siyaset alanında oluşumların meydana gelmesine de vesile olmuştur. (Emin, 1976)

Yaşanan hadiseler sadece siyaset alanında değil, akaide dair mezheplerinde varlık alanına çıkmasına neden olmuştur. Bu mezheplerin varlık sebebini sadece iç faktörlerde değil aynı zamanda dışardan gelen etkilerde de aramak gerekir. Özellikle fetihlerle birlikte İslam coğrafyası geniş bir alana yayılmış farklı din mensuplarıyla karşılaşmıştır. Bu durum yeni kültürleri ve medeniyetleri de sahip olunan kültürel kodlarıyla İslam coğrafyasına taşımıştır. Bu aslında yeni tartışma alanları ortaya çıkarırken Müslümanlarca sahip olunan akidenin savunulması ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Bu tartışma alanlarının daha ziyade "Allah'ın İsim ve Sıfatları", "Teşbih-Tecsim", "Kelimetullah", "Halku'l-Kur'an", "Kader ve Hür İrade" gibi bazı konuları kapsadığı görülür. (Ebu Zehra, 2003)

Bu dönem aynı zamanda te'lif ve tercüme faaliyetleri noktasında da oldukça yoğundur. Zira yabancı din ve kültürleri anlama ihtiyacı ortaya çıkmıştır. (Lewis, 2000) Bu aynı zamanda birçok yeni düşüncenin İslami düşünce içine girmesine de sebep olmuştur. Sadece olumlu anlamda değil, bazen de zararlı ve yıkıcı unsurlarında ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum bir taraftan Müslümanları kendi içlerindeki tartışmalara cevap arayışına götürürken diğer yandan İslam inancına yönelik yapılan saldırılara karşı savunma içerisine itmiştir. Taşköprülüzâde (ö.1561) Cebriye, Kaderiye, Cehmiye, Mu'tezile ve Selefîye'nin ortaya çıkışını bu sebeplere dayandırır. (Taşköprülüzâde, 1952)

Mâveraünnehir bölgesinin bir ilim merkezi olan Semerkant'ta yetişen İmam Mâtürîdî'nin kelâm alanındaki getirdiği sistem aşırılıklardan uzak, ölçüyü gözetken ve etkisi yaşadığı çağı aşan bir özellik gösterir. Ebû Hanîfe'nin öncülüğünü yaptığı akılcı geleneğin unsurlarını Mâtürîdî kelâm sisteminde de görürüz. Mâtürîdî, akıl yürütmeyi daima bir yöntem olarak uygulamıştır. İmam Mâtürîdî'nin en önemli eserlerinden biri olan *Kitâtü't-Tevhîd* de sürekli olarak Mutezileye ait görüşlerin akıl kullanıma suret ile reddedildiğini görürüz.

İmam Mâtürîdî kendinden önce var olan ilmi birikimi çok daha ileri bir noktaya taşıyarak sadece Ebû Hânîfe'nin takipçisi bir alim olmaktan çıkarak yeni bir ilmi kelâm oluşturmuştur. Bu

yönüyle bu bölgede Ebû Hanîfe ekolünün temsilcisinden ziyade Ehl-i Sünnet mensuplarının önderi olarak görülmüştür. (Topaloğlu, 2003)

Matürîdî Düşünce Sistematîğindeki Temel Unsurlar

İslam tarihi boyunca akıl-vahiy münasebeti Hz Peygamber dönemine kadar gider. Bu aynı zamanda İslam düşünce tarihinin de üzerinde en fazla konuşulan konusu olmuştur. Bu meseleye yaklaşım aynı zamanda ekol ve mezheplerinde genel karakterini ortaya koyan bir durum olmuştur. Bu hususta Mu'tezile, akli temel hareket noktası olarak görürken, Selef ise, vahyi ön plana çıkarmalarıyla bilinmişlerdir. Akıl ve vahiy üzerine farklı ekollerce yapılan mülâhazalarda Mâtürîdî'nin kimi zaman akaide dair mevzularda akli öne çıkardığı ve i'tizalî bir tutum ortaya koyduğu söylenir. Ancak bazen de vahye teslim olduğu ve Selefî bir görünüm arz ettiği iddia edilse de ayrıntılı tahlillerde Mâtürîdî, her hususta akla yüksek bir konum veren Mu'tezile'den ayrıldığı gibi, onlara itiraz eden ve Mu'tezile'nin akılcılığını reddeden Selefî düşünceden de tamamen ayrışarak orijinal bir yaklaşım ortaya koymuştur. (Alper, 2009)

Mâtürîdî düşünce sistematîğinde akıl ile vahyin verileri birliktedir. Aralarında her hangi bir ayrışma ve çatışma söz konusu olamaz. Akıl ve vahiy arasındaki bu uyum onun düşünce sistematîğinde o kadar olağandır ki, o eserlerinde ne aradaki çatışmayı ortadan kaldırma ne de ikisinin uyumunu anlatmaya çalışır. Akıl ve vahiy aynı kaynaktan çıkan iki unsurdur ve aralarında bir zıtlığın bulunması imkânsızdır. (Alper, 2009)

Mâtürîdî yaşadığı bölgenin siyasal ve kültürel çeşitliliği sebebiyle akli önceleyen metot uygulamıştır. Bu yöntem aslında takipçisi de olduğu Ebu Hanîfe'nin de metodudur. Ancak Mâtürîdî'nin akılcılığı nakli yok sayması anlamına gelmez. Tam aksi olarak onun kullandığı sistematiğe akıl, nasları yerli yerinde ve aynı zamanda onların te'vilinde kullanılır. (Yazıcıoğlu, 1986) Mâtürîdî düşüncesindeki te'vilin bilhassa Kur'an'a dayalı olması esastır. Herhangi bir delil veya dayanak olmaksızın yorumlama serbestisi yoktur. Özellikle delillere dayandırma çok önemlidir. (Alper, 2009) Mâtürîdî'nin bu bakış açısı Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması süreçlerine büyük katkılar sağlamıştır. Onun bu bakış açısını en güzel şekilde yine kendi ifadelerinde görüyoruz: "Tefsir sahabe içindir, te'vil ise fakihler (âlimler) içindir. Bunun manası şudur ki: Sahabe hadiselerle şahitlik etmişlerdir, Kur'an'da hakkında bir şey nazil olan işin iç yüzünü bilirler. Onların bir âyeti tefsiri, maksadın hakikatini gözleriyle gördükleri ve şahitlik ettikleri için daha önemlidir. Bu bilen bir kişiden başkasına açık olmayan görme gibidir. Bu sebeple şöyle denilmiştir: "Kim Kur'an'ı kendi re'yiyle (görüşüyle) tefsir ederse cehennemdeki yerine hazırlansın..." Çünkü o kimse yaptığı tefsire Allah'ı şahit kılmaktadır. Te'vile gelince; işin sonucunu / varacağı noktayı açıklamaktır. Te'vil kelimesi "ale-yalü"dan alınmıştır. Manası Ebu Zeyd'in dediği gibi: Şayet bu başkasının sözü olsaydı şu manalara gelirdi. Te'vil sözü yöneleceği manaya yönlendirmektir. Te'vil konusunda tefsirde olduğu gibi ağırlık söz konusu değildir. Çünkü bunda Allah'ın muradını haber vermek olmadığı için Allah'ı şahit tutmak yoktur ve bunda: Bununla Allah şunu kastetti denilmez veya buna benzer bir şey denilmez. Fakat: Şu ihtimallere açıktır denilir. Bu söylediklerim beşerin söyleyebileceği sözlerden bunun içerdiği hikmeti bilen Allah'tır" (Maturidi, 2005)

İmâm Mâtürîdî'nin ilmi mülâhazalarında ve ortaya koyduğu çalışmalarda kullandığı akli yönteminin nakli anlamaya çalışan akıl şeklinde yorumlandığını ancak mutlak hakikati bilicinin de Allah olduğunu söylediğini görmekteyiz. Bu yönüyle kuru akılcılık olarak yorumlarda bulunan Mu'tezile başta olmak üzere muhtelif dini gruplarla mücadele de etmiştir.

İslam düşünce tarihinde akli en fazla kullananların Mu'tezile olduğu yönünde yaygın bir düşünce var ise de Mâtürîdî'nin en önemli eseri *Kıtabu't-Tevhid'i* tetkik edildiğinde bu kanaatin yanlışlığı ortaya çıkacaktır. Zira Mâtürîdî'ye kadar olan zaman diliminde elimize geçen Mu'tezile eserler akla yapılan vurgu ve aklin ilkelerine uygun yapılan temellendirmeler noktasında *Kıtabu't-Tevhid'*in yanında oldukça zayıf kalır. Bu yönüyle, İslam düşünce dünyası için "teolojik akılcılığın"

ilk mümessili ve onun *Kıtabu't-Tevhid'i* de “bir teolojik felsefe klasiği” şeklinde görmek mümkündür. (Kutlu, 2003)

Mâtürîdî kelamcı olması nedeniyle kelamda klasik bir hüviyet kazanmış kavramlara Kur'an'ı te'vil ederken yeni anlamlar ilave etmiş ve var olan kabullerin yanında yeni çözümler üretmiştir. (Düzgün, 2014)

Mâtürîdî'nin İslâm düşünce geleneğine getirdiği yenilikler yanında, kelâm ilmine getirdiği en mühim katkı bilgi felsefesi alanındadır. Mâtürîdî akıl, nakil arasındaki ilişki kadar “bilgi kuramı” ile de öne çıkmaktadır. Klasik eserler arasında en eski kaynak olarak sayılabilecek *Kıtabu't-tevhidi* de bu konu öncelikli olarak yer alır. Hatta bu hususta J. Schacht “*Kıtabu't-tevhid* bilgi teorisi ile başlar. Onun bu eseri, bu konunun açıklamasıyla başlayan en eski risaledir.” der. (Schacht, 1953) Eserin ilk sayfaları dini bilgiyi anlatırken sonraki sayfalarda bilgiyle ilişkili diğer bahisler yer alır. Mâtürîdî'yi diğer âlimlerden ayıran özelliği, bilgiyi müstakil bir konu olarak ele almasıdır. Aynı zamanda onun kendinden sonraki etki alanının bu konuda da devam ettiğini görürüz. Zira eserlerinde “bilgi” başlığı yer almaya başlar. (Özcan, 2015) Mâtürîdî için bilgi kirliliği çok önemlidir ve bu konuyu şöyle ifade eder; “Kişi sahip olduğu bir fikri doğru olup olmadığına bakmaksızın savunma konusunda ısrarcı olduğunda, ileri sürdüğü iddiayı diğerlerinden farklı ve geçerli kılan bir delile sahip olmadığında, yanlışla doğrunun şekli giydirilebilmekte, bu durum toplumda ayrılık ve zıtlasmayı beraberinde getirmekte ve toplumları yok oluşa sürüklemektedir.” (Maturidi, 2003) Doğru bilginin topluma olan olumlu katkısı kadar yanlış bilginin olumsuz etkisini reddetmek mümkün değildir. Mâtürîdî'den öncede bilgi mevzusuna temas edenler olmuştur. Mâtürîdî de onlara atıflarda bulunmuştur. Bilginin bir teori olarak Mu'tezili kelamcıların da başlamış olması ile birlikte onların ortaya koyduğu bilgi kuramlarının Mâtürîdî'ye nispetle zayıf olduğu ve aynı zamanda sistematik olmadığı genel kabul gören bir görüştür. (Atay, 2013)

Mâtürîdî bilginin ne olduğu, imkânı, bilgi etme vasıtaları ve bilginin içeriğinin ne olduğunu tartışmıştır. Aslında bu konular sadece kelam ilmi için değil diğer disiplinler içinde yol gösterici olmuştur. Mâtürîdî bilginin kaynakları olarak duyuları, haberi ve aklı görür. Bu üç vasıttadan biriyle veya hepsi ile birlikte ulaşılan bilgi kat'i bilgidir ve inkârı da mümkün değildir. Ortaya çıkardığı eserleri göz önüne alındığında Mâtürîdî'nin bu neticeye varmasının Kur'an'dan hareketle olduğu görülür. Nahl 16/78 “Siz, hiçbir şey bilmezken Allah, sizi analarınızın karnından çıkardı; şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.” âyetini te'vil ederken ifade edilen “göz” kavramını dış dünyada ki objelerin renklerini, şekillerini ayırmaya yarayan bir organ; “kulak” ifadesini, sesleri duyup onları tanıyan ve tespit eden; “kalp” kelimesini ise gözün duymadığı kulağın işitmediği ve kişinin lehine ve aleyhine olabilecek şeyleri anladığı bir şey olarak tanımlar” (Kutlu, 2003) Mâtürîdî bilgi kuramı ile ortaya koyduğu bilgi vasıtalarından ulûhiyyet, peygamberlik ve diğer inanç esaslarının da temellendirmesinde de istifade eder. Mâtürîdî aynı zamanda bilgi kuramını tesis ederken taklide ve ilhama karşı çıkar. Zira onların çelişkilere sebep olduğunu düşünür.

Mâtürîdî için din sadece inanmanın değil, aynı zamanda bilinmenin de bir konusudur. İman da dahi bilginin önemini belirtir ve teorik olarak kelam ilminin ve sonraki dönem düşünce dünyamız için çok önemli bir tespitte bulunur. Böylece rölativist ve şüpheli akımların bakışlarını reddetmiş ve “eşyanın hakikati sabittir.” Görüşünden hareketle “eşyanın hakikatinin bilinmesine götüren yollar” anlayışını getirmiştir. (Maturidi)

Mâtürîdî'yi asıl mezhep kurucusu statüsüne taşıyan ve düşüncelerinin sistemleşip yayılmasında etkili olan ve Mâtürîdîye ekolünün ikinci kurucusu olarak da sayılabilecek olan âlim Ebü'l-Muîn en-Nesefî'dir. (ö.508/1115) Bilhassa Nesefî sonrası Mâtürîdiyye ekolü içinde Mâtürîdî bir otorite olarak itiraza mahal bırakmayacak şekilde kabul edilmiştir. Farklı mezhep âlimlerinin Mâtürîdî'nin görüşlerini kabul ettiğini ve kendisine atıfta bulunduğunu görürüz. Bu durum onun ilmi otoritesinin yaygınlaştığını gösteren bir delildir.

Sonuç

Mâtürîdî mütekellim kimliğiyle bilinen ve alanında takip edilen, sonraki dönemlerde de etkileri devam etmiş bir kelâm ekolünün sistematîğini kurmuştur. Kendi yaşadığı dönemde onun görüşlerini takip eden ve onlar üzerine yorumlarda bulunan çok sayıda kelamcı yetişmiş ve onlar da çok sayıda eserler üretmiştir.

Mâtürîdî'nin iki önemli çalışması olarak sayılan *Kitâbu't-tevhîd* ve *Te'vilât'ül Kur'an* da daha önceki kelamcılarının tartışmadığı konularında var olduğu görülür. Özellikle kullandığı yöntemlerden sayılabilecek olan aklî, naklî ve semantik değerlendirmeler kelâm ilminin bir bilim olarak var olmasında oldukça önemlidir. Özellikle kelâm sistematîği açısından en önemli yönü "bilgi kuramı" ile ilgili olarak kendinden öncekilerin söylenenlerden farklı olarak onu kelâmın ana konusu olarak görüp sadece kelâm alanında değil, diğer alanlara da uygulamaya çalışmış olmasıdır. Zira Mâtürîdî'nin bilgi kuramında, aklın ve duyuların dışında Kur'an'ın da bilgi kaynakları arasında olduğunu görürüz.

Aklın kullanımı hususunda Mu'tezile her ne kadar öne çıkmış gibi gözükse de Mâtürîdî'nin en önemli eserlerinden olan *Ki'tâbu't-tevhid* adlı eseri incelendiğinde bu noktada çok daha ileri olduğu görülür. Bu yönüyle Mâtürîdî'yi "teolojik akılcılığın" ilk temsilcisi kabul edilirken onun *Ki'tâbu't-tevhid*'i "bir teolojik felsefe klasiği" olarak kabul edilmiştir.

Mâtürîdî kelâmî problemlerde özellikle akla ve istidlale büyük önem vermiştir. Ayrıca kelâmî görüşlerini ortaya koyduğu eserlerinde bilgi nazariyesi, ilahiyat, peygamberlik, ahiret, kaza ve kader, insanın yapıp ettikleri, iman ve büyük günah mevzularında aklî ve aynı zamanda naklî temellendirmeler yapar. Bu yönüyle Ehl-i Sünnet kelâmının oluşumunda en etkin role sahiptir.

Mâtürîdî'nin kelâm ilminde tartışılan mevzuları geleneksel olarak kullanılan üsluptan farklı bir şekilde işlediğini görürüz. Özellikle Kur'an'ı yorumlarken semantik ve tevil yöntemini kullanır. Kur'an ifadelerinin eşsiz zengin bir anlam dünyası olduğundan hareketle te'villerde bulunur ve bu yönüyle kendinden sonrası içinde yeni ufuklar açar.

Mâtürîdî'nin yaşadığı dönem dikkate alındığında Mu'tezilî akılcılığın, Selefiyye'nin ise nakilciliğın temsilcisi olarak ortaya çıktığı görülür. Aslında bu iki mezhebin ortaya çıkış sebeplerinden birisi birbirlerine olan tepkidir. Mu'tezilî mensupları, ilahiyat konularında aklın önemini ve rolünü önemsemişler ve imana dair mevzuları da akli olarak izah etmeye çalışmışlardır. Bu yönleriyle İslam toplumunda daha rasyonel bir hareketin temsilcileri olmuşlardır. Mu'tezile'nin bu bakış açısına mukabil bir tepki hareki de olan Selefiyye dini konularda aklın kullanımına karşı çıkarak nassın yeterli olduğunu ve te'vile gerek olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu itibarla Selefiyye de nakilcilerin bir temsilcisi durumuna gelmiştir.

Mâtürîdî fikir sistematîğinde her zaman aklî istidlâlin ürünleriyle vahyin ortaya koyduğu verilerin birlikte değerlendirildiği görülür. Zira onun hiçbir konudaki görüşünde aklın ve vahyin birinin diğerini iptal ettiği durumla karşılaşılmaz. Ona göre vahyin muhatabı akıl olduğu için vahyin hakikatini tespit noktasında hâkimiyeti ve yetkinliği vardır. Bu aynı zamanda vahyin otoritesini de kabul etmeyi beraberinde getirir. Aslında akli kullanmayı zorunlu hale getiren de yine vahyin kendisidir. Mâtürîdî fikir dünyasında akıl-vahiy uyumu son derece tabidir. Zira her ikisinin de kaynağı aynıdır.

Mâtürîdiyye diye isimlendirilen kelâm ekolünün çatısının oluşmasında ve temel prensiplerin tesisinde içinden çıktığı Hanefîliğin etkisini de görmek gerekir. Bir başka deyişle Mâtürîdilik, Ebû Hanîfe'nin usul ve fûrûda ortaya koyduğu temel esaslar üzerine kurulmuş bir kelâm ekolüdür. Mâtürîdî düşünce sisteminin Hanefî ekolünün yaygın olduğu coğrafyada daha fazla kabul görmüş olması da bunun bir sonucudur. Mâtürîdî'nin İslam dünyasında en önemli kelâm âlimlerinden biri olarak görülmesinin nedeni elbette sadece Ebû Hanîfe'nin ortaya koyduğu fikirleri te'vil ederek daha da zenginleştirmesinden değildir. Belki buna ilaveten genel olarak İslam düşüncesinde özel olarak

da kelim ilminde içerik, yöntem ve kullanılan üslup olarak sistematik hale getirilmesindeki etkisiyle öneme haizdir. Ayrıca İslam inanç sistemine yönelik yapılan saldırılara karşı bilhassa yıkıcı faaliyet gösteren bazı akımlara yönelik İslam akidesinin savunulması hususunda çok etkin bir rolü olmuştur. Onun iki büyük eseri *Kitâbü't-Tevhîd* ve *Te'vilât* bu etkilere yönelik eserlerdir. Mâtürîdî bu çalışmalarında daha önce tartışılmayan konulara değinir ve nakli delillerin yanına akli delilleri de koyarak yeni yaklaşımlar geliştirir. Bu yöntemle kelâm ilminin sistematikleşmesi ve tam olarak bir bilim kimliği kazanması sağlanır. Bu itibarla Mâtürîdî, Eş'ârî ve Mu'tezile âlimlerinden daha etkin bir konuma çıkar. Çağdaşları olmasına rağmen bu yönleri itibariyle Mâtürîdî daha fazla katkı sağlamıştır.

Mâtürîdî'yi İslam tefekkür tarihinde ve özelde kelâm sistematikte önemli yapan bir diğer konu kazandırdığı yeniliklerdir. Bunlardan en önemlisi bilgi kuramıdır. O kendine has bir bilgi nazariyesi ortaya çıkarmıştır. Özellikle *Kitâbü't-tevhîd*'in giriş bölümünde bu hususun üzerinde durur. Bilginin ne olduğu, kaynağı meseleleri kapsamlı bir şekilde ele alınır. Bu noktada Mâtürîdî'yi çağdaşlarından farklı kılan yönü, “bilgi” konusunu müstakil olarak ele almasıdır. Onun sayesinde “Bilginin Kaynakları” adı ile bu konu kelâm ilminin öncelikli konusu olmuştur. Ayrıca sadece kelâm ilmi açısından değil, diğer İslami bilimlere için de bu nazariye önemlidir. Mâtürîdî bu nazariyeyi diğer ilimlere de uygulamıştır. Mâtürîdî bilginin kaynakları arasına akıl ve duyuların yanına haberi de alması itibariyle de çağdaşı diğer âlimlerden ayrılır.

Ancak bütün bu yönlerine rağmen İslam tefekkür dünyasındaki etkisi itibariyle yeterli araştırma ve çalışmaların yapıldığını söylemek maalesef mümkün değildir. Şüphesiz ki Mâtürîdî'yi daha fazla öğrenmeye ve anlamaya çalışmanın bugünün İslam dünyası için zarureti daha fazladır.

Kaynakça

- Alper, H. (2009). İmam Mâtürîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi. İz yayıncılık
- Atay, H. (2003). Ebû Mansûr el-Mâtürîdî ve Bilgi Kuramı, İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik. Kitabiyat Yayınları
- Aydın, O. (2009). Semerkant, DİA. (Cilt. 36, ss 481-484).
- Barthold, W. (1963). İslam Medeniyeti Tarihi. Çev. M. Fuad Köprülü
- Düzgün, Ş. A. (2014). Mâtürîdî'nin Düşünce Dünyası. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- Ebû Zehra, M. Kahire: Târîhu'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye
- Emin, A. (1976) Fecrü'l-İslam. Trc. Ahmet Serdaroğlu. Kılıç yayınları
- Eş'ârî, E. (2005) . İlk Dönem İslam Mezhepleri. Trc. Mehmet Dalkılıç, Kabalcı Yayınları
- Göde, K. (1991). Türk İslam Kültür ve Medeniyeti Tarihine Umumi Bir Bakış. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Haziran
- Güneş, K. (2003) İslâm Düşüncesinin Şekillenmesinde Akıl Ve Nas.İnsan Yayınları
- Korkmaz, S. (2017). İmam Mâtürîdî ve Mezhep Eleştirileri, İz Yayıncılık
- Kutlu, S. (2003) *İmam Mâtürîdî ve Maturidilik, Tarihi Arka Plan, Hayatı, Eserleri, Fikirleri ve Maturidilik Mezhebi*.Avrasya Yayınları, 2003.
- Lewis, B. (2000) Tarihte Araplar. Trc. Dursun Yıldız. Ağaç Kitapevi Yayınları
- Mâ'türîdî, M. (2005) Te'vilât ve Kur'ân'dan Tercümeleler. Trc. Bekir Topaloğlu. Mizan Yayınları
- Mâtürîdî, M.(2003) Tevhîd. Nşr. Bekir Topaloğlu -Muhammed Aruçi. İSAM Yayınları

-
- Önal, R.(2013) Ebû Mansûr el- Mâtürîdî'ye Göre İslam Dışı Dinler, Bursa: Emin Yayınları
- Özcan, H. (1999) Mâ'türîdî'de Dini Çoğulculuk. Marmara Üniversitesi Vakfı Yayınları
- Özcan, H. (2015). Mâtürîdî'de Bilgi Problemi. M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları,
- Özervarlı, M. (1998) Kelâmda Yenilik Arayışları. İsam Yayınları.
- Özgüdenli, O. (1989) Maverâünnahir. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Cilt. 7, ss 408-409. TDV Yayınları
- Schacht, J. (1953) The History of Muhammedan Teology. Studia Islamica
- Taşköprülüzâde, A.(1985) Miftâhu's-Sa'âde. Üç Dal Neşriyat.
- Topaloğlu, B. (2003) . Ebû Mansur el- Mâtürîdî, DİA (Cilt.23)
- Usta, A. (2009) Sâ mânîler, DİA (Cilt. 36 ss. 66)
- Yazıcıoğlu, M. (1986) Mâtürîdî Kelâm Ekolünün İki Büyük Siması: Ebu Mansur Mâtürîdî ve Ebu'l-Mu'in Nesefî AÜİFD Yayınları